

RIM IMPERIYASI QULASHINING SABABLARI VA OQIBATLARI

Karimova Odinoxon¹¹ Andijon Ichki Ishlar akademik litseyi tarix fani o'qituvchisiMAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 29.05.2025

Revised: 30.05.2025

Accepted: 31.05.2025

KALIT SO'ZLAR:

Rim imperiyasi, qulash sabablari, siyosiy beqarorlik, iqtisodiy inqiroz, harbiy zaiflik, g'arbiy Rim, barbar bosqinlari, o'rta asrlar, tarixiy oqibatlar.

Ushbu maqolada Rim imperiyasining qulashiga olib kelgan asosiy omillar va bu qulashning Yevropa va butun dunyo tarixidagi uzoq muddatli oqibatlari tahlil qilinadi. Rim imperiyasining siyosiy beqarorligi, iqtisodiy inqiroz, harbiy zaiflashuv, ichki korrupsiya va tashqi bosqinchiliklar singari omillar chuqur o'rganiladi. Shuningdek, G'arbiy Rim imperiyasining 476-yildagi qulashi Yevropada o'rta asrlar davrining boshlanishiga, markazlashmagan feodal tuzumning shakllanishiga va nasroniylikning siyosiy kuch sifatida kuchayishiga olib kelgani ko'rsatib beriladi. Maqolada turli tarixiy manbalar va zamonaviy ilmiy qarashlar asosida Rim imperiyasi qulashining sabablari kompleks yondashuv asosida baholanadi.

KIRISH. Rim imperiyasi dunyo tarixida eng qudratli va uzoq yashagan davlatlardan biri sifatida tanilgan. Miloddan avvalgi 27-yilda Avgust Oktavian tomonidan asos solingan imperiya deyarli besh asr mobaynida Yevropa, Osiyo va Shimoliy Afrikaning katta qismini o'z nazorati ostida ushlab turdi. Biroq milodiy 476-yilda G'arbiy Rim imperiyasining rasmiy qulash bilan ushbu buyuk davlat tarix sahnasidan chiqdi. Ushbu hodisa tarixchilarning fikriga ko'ra, nafaqat Rim, balki butun Yevropa sivilizatsiyasining rivojlanish yo'nalishini tubdan o'zgartirdi. Tadqiqotchilar bu qulashning sabablari va oqibatlarini harbiy, siyosiy, iqtisodiy va madaniy omillar doirasida ko'rib chiqadilar

(Heather, 2005; Gibbon, 1776). Mazkur maqola aynan shu omillarni chuqur tahlil qilish va Rim imperiyasi inqirozining tarixiy ahamiyatini aniqlashga qaratilgan.

Rim imperiyasining qulashiga olib kelgan sabablar murakkab va ko'p omillidir. Ularning ba'zilari ichki, boshqalari esa tashqi xususiyatga ega bo'lgan. Quyida asosiy sabablarga ilmiy asoslangan tarzda tahlil beriladi:

1. Siyosiy beqarorlik va markazlashuvning susayishi

III asrdan boshlab imperiyada siyosiy beqarorlik kuchayib, hokimiyat uchun kurash avj oldi. 50 yil ichida 26 ta imperator almashgani davlatning siyosiy izchilligini izdan chiqardi (Jones, 1964). Shuningdek, provinsiyalarda avtonomiya kuchayib, imperiya markazdan boshqarilmaydigan holatga kelib qoldi.

2. Iqtisodiy inqiroz va soliqlar og'irligi

Rim imperiyasi oxirlariga borib iqtisodiy jihatdan zaiflashdi. Keng hududlarni himoya qilish uchun sarflanayotgan xarajatlar ortdi, inflyatsiya va soliqlar xalqni ezdi (Goldsmith, 1984). Qishloq xo'jaligi inqirozi ham oziq-ovqat tanqisligiga olib keldi.

3. Harbiy kuchsizlanish va yo'llanma askarlar

Armiyadagi intizomning susayishi va tobora ko'proq yollanma (yovvoyi) xalqlardan iborat bo'lishi imperiyani zaiflashtirdi. Rim armiyasi endilikda nafaqat himoyachiga, balki tahdidga ham aylandi (Heather, 2005).

4. Tashqi bosqinchiliklar va "barbar"lar hujumlari

IV–V asrlar davomida Rim imperiyasi o'zining eng zaif holatiga tushib qoldi. Bu davrda Rim chegaralarini asrlar davomida tashqi tahdidlardan himoya qilib turgan harbiy-siyosiy kuchlar zaiflashib, imperiyaning harbiy mudofaa salohiyati keskin pasaydi. Aynan shu davrda german (barbar) qabilalarining hujumlari keskin kuchaydi.

Gotlar bosqini (410-yil)

Milodiy 410-yil tarixda ilk bor Rim shahrining barbarlar qo'liga o'tgan yili sifatida esda qolgan. Vestgotlar qabilasi boshlig'i Alarik I (Alaric I) boshchiligida Rimga bostirib kirdi va shaharni talon-taroj qildi. Bu voqea imperiya aholisi va butun antik dunyo uchun psixologik zarba bo'ldi, chunki Rim 800 yildan ortiq vaqt davomida hech qachon begona kuchlar tomonidan egallab olinmagan edi. Alaric bu yurishni imperiyadagi siyosiy tanglik va markaziy hokimiyatning zaiflashganidan foydalangan holda amalga oshirdi (Heather, 2005).

Vandallar bosqini (455-yil)

Rimga bo'lgan ikkinchi katta zarba 455-yilda yetib keldi. Bu safar Vandallar qabilasi shimoliy Afrikada mustahkam joylashgan edi va ularning yetakchisi Genzerix (Geiseric)

Rimga dengiz orqali bostirib kirdi. Ular shaharni ikki hafta davomida talon-taroj qildilar. “Vandalizm” termini aynan shu bosqindan keyingi tajovuzkor, vayronkor harakatlar orqali tarixga kirgan. Vandallar nafaqat moddiy boyliklarni taladilar, balki madaniy obidalar, arxivlar va san’at asarlarini ham yo‘q qildilar (Ward-Perkins, 2005).

476-yil – imperiyaning rasmiy tugatilishi

Nihoyat, 476-yilda german qabilalarining yana bir yetakchisi, skir qabilasidan bo‘lgan Odoakr nomli sarkarda G‘arbiy Rim imperiyasining so‘nggi imperatori — Rommul Avgustulni taxtdan tushirdi. Bu voqea G‘arbiy Rim imperiyasining rasmiy tugatilgan sanasi sifatida qabul qilingan. Odoakr imperatorlik unvonidan voz kechib, Italiyani sharqiy imperator (Vizantiya imperiyasi) nomidan boshqargan. Ammo bu, amalda G‘arbiy Rim hokimiyatining to‘liq barbod bo‘lishi demak edi (Jones, 1964).

Tarixiy oqibatlar

German qabilalarining bu bosqinlari faqatgina siyosiy tizimni emas, balki iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy hayotni ham tubdan o‘zgartirdi. Rim shahri endilikda antik sivilizatsiyaning markazi emas, o‘z tarixiy obro‘sidan mahrum bo‘lgan shahar darajasiga tushdi. Yevropaning ko‘plab hududlarida mustaqil german qirolliklari shakllandi — franklar, ostgotlar, vestgotlar, vandallar va boshqalar. Bu esa o‘rta asrlar Yevropasi tarixining boshlanishi bo‘ldi (Brown, 1989; Ward-Perkins, 2005).5. Nasroniylikning siyosiy ta’siri

Konstantin I davrida nasroniylik rasmiy din maqomini olgach, eski rimcha mafkura va institutlar o‘z kuchini yo‘qotdi. Imperiyaning birlashuvchi mafkurasi bo‘lgan politeizm joyini nasroniylik egalladi, bu esa siyosiy birdamlikni zaiflashtirdi (Brown, 1989).

Rim imperiyasining qulash jarayoni insoniyat tarixidagi eng muhim sivilizatsiyaviy burilish nuqtalaridan biri bo‘lib, uning sabablari faqatgina biror bitta omil bilan emas, balki murakkab ichki va tashqi omillar majmuasi bilan izohlanadi. Siyosiy beqarorlik, iqtisodiy inqiroz, harbiy kuchsizlanish, ijtimoiy ziddiyatlar va tashqi bosqinlar imperiyani asta-sekin zaiflashtirib, nihoyat 476-yilda G‘arbiy Rim imperiyasining tugatilishiga olib keldi.

Mazkur qulash oqibatida Yevropada o‘rta asrlar davri boshlandi. Rim hukumati bilan bog‘liq markazlashgan boshqaruv tizimi parchalandi, uning o‘rnini feodal monarxiyalar egalladi. Shuningdek, nasroniylik Yevropa ijtimoiy-siyosiy hayotida asosiy mafkuraga aylana bordi. Rim madaniyati, huquqi va arxitekturasi esa keyingi sivilizatsiyalar taraqqiyotiga chuqur ta’sir ko‘rsatdi.

Tarixiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, imperiyalar qulashining sabablari faqat harbiy yoki siyosiy omillargagina emas, balki ijtimoiy, mafkuraviy va iqtisodiy omillar uyg‘unligiga

=====

bogʻliq boʻladi. Rim imperiyasi tajribasi bugungi kunda global siyosat va davlat boshqaruvi nuqtai nazaridan ham muhim saboqlar beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Heather, P. (2005). The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians. Oxford University Press.
2. Gibbon, E. (1776). The History of the Decline and Fall of the Roman Empire.
3. Jones, A. H. M. (1964). The Later Roman Empire, 284–602. Oxford: Blackwell.
4. Goldsmith, R. W. (1984). "An Estimate of the Size and Structure of the National Product of the Early Roman Empire". Review of Income and Wealth, 30(3), 263–288.

